

ББК 83.3 (4 Вел)5

УДК 821.111.091:81'255. 4 (045)

РОМАН Е.БРОНТЕ "ГРОЗОВИЙ ПЕРЕВАЛ" В РІЗНОЧАСОВИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Статтю присвячено проблемі української рецепції роману Емілі Бронте "Грозовий перевал". Мета роботи – порівняти дві українські перекладні версії роману, здійснені в різні часи. В статті проаналізовано прийоми відтворення своєрідного художнього світу цього твору, застосовані перекладачами М.Рудницьким і Д.Радієнко.

Ключові слова: художній переклад, художня картина світу, внутрішньо текстове пояснення, генералізація, конкретизація.

Український художній переклад 20-30-х років ХХ століття посідав значне місце в системі національної літератури й інтенсивно впливав на оригінальне письменство. В той час надзвичайно багато перекладів друкувалося як у центральній Україні, де переклад набув нової якості в результаті подвижницької діяльності неокласиків М.Зерова, М.Рильського, М.Бажана, О.Бурггардта, В.Підмогильного, так і в західній Україні, де перекладацька і просвітницька традиції зосередились навколо видавництва та книгарень. Досліджуючи історію українського художнього перекладу, М.Стріха зазначає, що на сторінках західноукраїнської періодики з'являлися твори практично усіх європейських літератур, американської і англо-канадської, бразильської, перуанської та багатьох літератур Азії. Перекладалися класичні твори і модерна література. Проте якість цих перекладів не завжди перебувала на високому рівні [Стріха, 2006: 205].

Перекладачі С.Гординський, Б.Заклинський, О.Луцький, В.Пачовський, М.Рудницький продовжували літературно-просвітницьку діяльність. М.Рудницький був автором найбільшої кількості перекладів, які містила

галицька періодика [Фурман, 2006: 52]. Він володів вісьмома мовами, а перекладені ним твори, як прозові, так і поетичні, належать до 12 національних літератур. Найчастіше М.Рудницький перекладав з французької, німецької, англійської, іспанської та італійської мов. Перекладацький аспект багатогранної творчості М.І.Рудницького залишається майже невивченим, підкреслює дослідниця А.Фурман (Василик), і велика кількість його перекладів, які не мають інших варіантів, є досі невідомою в українському перекладознавстві.

М.І.Рудницький у своїй перекладацькій діяльності підтримував заклик М.Зерова (з ним він познайомився під час свого перебування в Києві протягом 1915-1919 рр.) про необхідність користування усіма надбаннями європейської культури з метою розвитку сильної та оригінальної української. Літературознавець та перекладач-практик наголошував, що важливо зберегти дух оригіналу, особливості авторської манери оповіді, пристосувавши їх до своєрідних особливостей української мови. Цими засадами він керувався під час своєї роботи над перекладом роману Емілі Бронте "Грозовий перевал", який вийшов у 1933 році з його передмовою. На наш погляд, має рацію А.Фурман, коли вважає вдалою назвою цього твору - "Буреверхи", запропоновану М.Рудницьким. До речі, це було зроблено за порадою М.Зерова - у 1928 році. Працюючи над перекладом, М.Рудницький радився з ним відносно варіанту заголовка [Фурман, 2006: 58].

У 2006 році в Харківському видавництві "Фоліо" виходить новий переклад роману Емілі Бронте під назвою "Грозовий перевал". Перекладач Д.О.Радієнко пропонує сучасним українським читачам свою інтерпретацію цього славетного художнього твору. Виходячи з наявності двох варіантів перекладу роману Е.Бронте "Wuthering Heights", доцільно провести порівняльний аналіз з метою глибшого розуміння оригіналу та визначення особливостей творчої індивідуальності перекладачів. Зіставне вивчення перекладів посилює значення кожного перекладного варіанта, висвітлює його позитивні й негативні риси.

Передусім, варто зауважити, що переклад М.І.Рудницького є неповним і це відзначає сам перекладач у вступному слові: "Коли зважити нинішній смак

широкого кола читачів, то жаль бере, що саме таку повість треба скорочувати" [Рудницький 1933: 6]. Це було європейською модою 20-30-х років. У скороченому й злегка адаптованому вигляді у той час були перекладені та видані відомі твори Дж.Ф.Купера, Дж.Лондона, Е.Золя, Гі де Мопассана та інших письменників Західної Європи, Америки. Головною причиною такого, дещо вільного, поводження з чужоземними літературними творами було намагання познайомити свого національного читача із цікавим сюжетом та подіями в житті головних героїв, прилучити його до культурних та соціальних надбань інших народів. До того ж, перекладознавчі принципи методу перекладу, адекватності та еквівалентності, ідеї неперекладності, відтворення специфіки оригіналу й інші перебували тоді у стадії формування.

М.І.Рудницький зберігає таку ж кількість розділів роману, яка є в оригіналі – 34, але значно скорочує внутрішній зміст розділів. Наприклад, у 3 розділі перекладач багато і, на наш погляд, необґрунтовано скоротив записи в щоденнику Кетрін Ерншоу, на який натрапив Локвуд у загадковій кімнаті, опис сновидіння Локвуда, взагалі оминувши появу привида Кетрін в цьому сні, що є одним із знакових елементів художнього світу роману. Тому незрозумілими видаються як крик самого Локвуда внаслідок моторошної сцени, так і перемішане з плачем звертання Хіткліфа чи до Кетрін, чи до її привида.

Скорочуються, а то й взагалі пропускаються коментарі Локвуда, що виступає одним із двох нараторів твору. Тим самим порушується особливий принцип оповіді в романі, суб'єктивно збільшується роль Неллі Дін як оповідача і тому її точка зору на події та характери переважає.

Дуже скороченими виглядають відносини Едгара Лінтона і його дружини, опис зовнішності Кеті Лінтон, дочки Кетрін, оповідь про роки її зростання та характер виховання. Відсутні у варіанті М.Рудницького й багато міркувань самої Неллі Дін, наприклад, її порівняння життєвих шляхів Хіндлі Ерншоу та Едгара Лінтона. Обидва кохали своїх дружин, обидва втратили їх після народження дітей і залишилися удівцями. Але Хіндлі виявився духовно слабкішим за рафінованого (принаймні так цей образ подано в романі) Едгара:

він топить своє горе, упиваючись вином і забувши про сина, в той час як Едгар всі свої почуття і духовні сили спрямував на виховання дочки. Така додаткова характеристика цих персонажів надає об'ємності їхнім образам, але це здалося другорядним елементом для перекладача.

Характерною рисою перекладацької манери М.Рудницького є заміна прямої мови на переказ від третьої особи. Наприклад, в оригіналі відбувається діалог між Хіндлі Ерншоу та його дружиною Френсіс: "Isabella Linton is not to be compared with her, is she, Frances?" Isabella has not her natural advantages", replied his wife: "but she must mind and not grow wild again here." У М.Рудницького: "Ізабеля Лінтон не може рівнятися із тобою, правда, Францес?" Його жінка відповіла, що Ізабеля не має такої природної краси і що тепер Катруся, мусить споважніти і не може знову жити дикункою" [Бронте 1933: 49]. Або в розділі 9, в епізоді зникнення Хіткліффа: "The house-door was ajar, too; light entered from its unclosed windows; Hindley had come out, and stood on the kitchen hearth, haggard and drowsy. "What ails you, Cathy?" he was saying when I entered: "you look as dismal as a drowned whelp. Why are you so damp and pale, child?"

"I've been wet," she answered reluctantly, "and I'm cold, that's all".

"Двері були відчинені і сонце вливалось до хати крізь вікно. Гіндлей зійшов до кухні, заспаний і прибитий, питаючи Катрусі, чому вона виглядає, наче потопельник. Відповіла з нехіттю, що перемокла і що їй холодно" [Бронте 1933: 77].

Пропонуємо наш варіант перекладу: "Хатні двері були напіввідчинені; світло вливалось крізь незачинені вікна; Хіндлі вже зійшов і стояв біля комину, змучений та сонний. "Що тебе непокоїть, Кеті?" - промовив він, коли я ввійшла, - "ти виглядаєш такою прибитою, наче втоплене щеня. Чого ти така мокра й бліда, дитино?"

"Я змокла", - повільно відповіла вона, - "і мені холодно, ось і все".

Заміна прямої мови оповіддю не обмежується тільки двома наведеними цитатами; таких прикладів багато у варіанті М.І.Рудницького. Вони свідчать про тяжіння перекладача до такого типу перекладу, як переказ.

Головні позиції, якими керувався М.І.Рудницький, працюючи над перекладом, говорять про те, що мова перекладу повинна бути легкою для сприйняття, живою, зі збереженням важливих стилістичних засобів, притаманних стилю автора. Варто уникати буквалізмів. У випадку, коли точний переклад певних стилістичних фігур є неможливим, треба застосовувати внутрішньотекстове пояснення. Перекладач повинен добре знати мовні та культурні особливості епохи появи оригіналу, тому що кожен текст несе в собі ознаки тієї культури, в якій його було створено – побутові реалії, географічні назви, імена, різне розуміння абстрактних понять, форми поведінки, фольклорні елементи, літературні традиції. Під час перекладу частина цих понять зберігається задля створення національного колориту, інші – доместикуються. Так, у М.Рудницького замість "карети" з'являється "віз", замість жіночого капелюшка Неллі Дін бере "очіпок", замість персонажу кельтського фольклору "гобліна" - український "домовик". Старий слуга Джозеф перетворюється на Осипа, Кетрін – на Катерину або Катрусю.

Але, варто зазначити, що у випадках стилістично забарвлених порівнянь, метафор та яскравих епітетів варіант перекладу М.І.Рудницького, попри його скорочення та інші недоліки, здається адекватнішим, аніж сучасний переклад. Проілюструємо цю думку низкою прикладів: "a vinegar-faced Joseph" – "квасне, як оцет обличчя Осипа" (Рудницький), "скривившись, мов середина на п'ятницю" (Радієнко); "You, scandalous old hypocrite!" – "Ти, безсоромний старий лицеміре!" (Рудницький), "Ах ти, старий занудо!" (Радієнко); "Rough as a saw-edge, and hard as whinstone!" – "гострий як пила і твердий, як камінь" (Рудницький), "вдача тверда, мов млинове жорно, і гостріша від ножа" (Радієнко); "as bad as any marred child" – "як розпещена дитина" (Рудницький), "таке вже зманіжене нещечко!" (Радієнко); "a roor fancy" – "нікчемна примха" (Рудницький), "німічне коханячко" (Радієнко).

У розмові з Неллі Дін Локвуд, кажучи про Хіткліфа, уявляє його важке життя: "He must have had some ups and downs in life to make him such a churl!" Слово "churl" має такі значення: брутальна, погано вихована людина; селяк; ідіома "to have ups and downs in life" – мати в житті (переживати) злети і падіння. Переклад Рудницького емоційно забарвлений: "Він мусів бути на возі і під возом, коли став таким дикуном"; Радієнко пропонує таке речення: "Мабуть, життя його неабияк пошарпало, коли він став таким страхолюдом".

Епізод сварки молодих Лінтонів і Кетрін: "The little party recovered its equanimity at sight of the fragrant feast".

Переклад М.Рудницького: "Мале товариство побачивши прибраний стіл для малого бенкету успокоїлось" (Н.Н. – збережено синтаксис перекладача).

Д.Радієнко: "Побачивши щедро накритий стіл, всі одразу повеселішали".

Повеселішали – приклад контекстуальної заміни, тому що слово "equanimity" має значення "спокій, самовладання". "To recover equanimity" – знову отримати спокій, досягти спокою, тобто про веселощі не йшлося.

Але обидва перекладачі не передали адекватного значення авторської метафори "the fragrant feast" – буквальный переклад: "ароматне, запашне свято". Як видається, був би придатний такий варіант перекладу: "Побачивши святкове, запашне частування на столі, мале товариство заспокоїлось".

На жаль, обидва перекладачі не звернули належної уваги на важливі слова Неллі Дін, які яскраво та образно характеризують соціальну суть Хіткліфа. Локвуд, цікавлячись особою Хіткліфа, запитує у Неллі Дін: "Do you know anything of his history?"

"It's a cuckoo's, sir – I know all about it: except where he was born, and who were his parents, and how he got his money at first. And Hareton has been cast out like an unfledged dunnock!" (Курсив - Н.Н.). Наш варіант перекладу: "Чи знаєте що-небудь з його історії? - Це історія зозуленяти, сер – я знаю все, за винятком того, де він народився, і хто були його батьки, і як він здобув свої перші гроші. А Гертона викинули, як неоперене пташеня".

М.Рудницький: "Чи ви знаєте що-небудь про його життя? - Ще й питаєте! Я знаю про нього все, з винятком того, де вродився, хто його батьки і як він дійшов до своїх перших грошей. А Гаретона він попросту викинув із рідного гнізда" [Бронте 1933: 34].

Д.Радієнко: "Ви щось знаєте про нього? – Аякже, сер, ще б мені того не знати! От лишень не відаю, де він народився, і хто були його батьки, і як він спершу здобув своє багатство. А Хейртон взяв і викинув геть, мов цуценя!" [Бронте 2006: 48].

Як бачимо, образ зозуленяти відсутній в обох перекладах. Про те, що він існує в оригіналі, нагадує фраза Рудницького щодо законного спадкоємця, викинутого "із рідного гнізда". Д.Радієнко взагалі оминає це порівняння і вживає інше – "мов цуценя", переінакшуючи образний символізм твору. На наше переконання, образ зозуленяти є ключовою текстовою одиницею роману і безпосереднім провідником авторської ідеї. Такі ключові текстові одиниці мають бути збережені під час перекладу. В даному випадку цей образ має глибоке символічне значення для розуміння ідейного змісту твору. Що робить зозуленя в природі, коли мати підкидає його в чуже гніздо? Поволі воно викидає інших пташенят, для яких це гніздо було рідним. Аналогічні події відбуваються і в романі Е.Бронте. Знайда Хіткліф, якого приніс старий Ерншоу, обманом забирає мизу у Хіндлі Ерншоу і залишає без спадщини його сина. Взагалі він привласнює два "родових гнізда" - і маєток Лінтонів теж, за допомогою двох влаштованих ним же шлюбів із розрахунку. Він фактично знищує ці родини.

І М.Рудницький, і Д.Радієнко досить вдало зберігають у перекладах індивідуалізовану мову персонажів, особливо простонародну мову колоритного Джозефа. Мова мешканців мизи Буреверхи насичена лайливими виразами та прокльонами, на відміну від спокійної, ввічливої мови представників родини Лінтонів, власників Трашкросс Грейнджу. Це мовне протиставлення теж підкреслює "розколотість" твору на два світи. Зіставне вивчення двох перекладів виявляє емпатичне посилення лайливої лексики у перекладі

Д.Радієнко і подекуди контекстуальну заміну. Наприклад, у сцені після жахливого сну з появою привида Кетрін Локвуд відповідає Хіткліффу: "If the little fiend had got in at the window, she probably *would have strangled* me!" I returned." – "Якби та мала дияволиця залізла б у вікно, вона мене *задушила б!*" - відповів я" (переклад – Н.Н.). Д.Радієнко дає такий варіант: "А що, я мав чекати, поки мала відьмачка влізе у вікно і *висотас* з мене кров? – огризнувся я". "To strangle" – задушити, вдавити.

Ще одне речення Локвуда з цієї розмови: "No one will thank you for a doze in such a den!" "Den" – 1) лігво, барлога, печера 2) клітка для диких звірів 3) комірчина 4) невеликий робочий кабінет 5) притон [Мюллер 1981: 201]. Д.Радієнко: "Навряд чи вам хтось подякує за нічліг у *відьомському кодлі*".

"All seems smooth and easy, where is the obstacle?" "Obstacle" – перепона, перешкода. М.Рудницький: "Усе видається просте та ясне: де-ж тут ті клопоти?" - приклад адекватного перекладу. Д.Радієнко: "Все начебто добре. Що ж вам не дає спокою?" Що ж вам не дає спокою – приклад контекстуальної заміни.

Користується перекладач і прийомом генералізації: "Та й справді, усякої *погані* тут вистачає!" (Курсив – Н.Н.). В оригіналі: "Well, it is – swarming with *ghosts and goblins!*" – "Так, вона (кімната) аж кишить привидами та гоблінами" (Переклад – Н.Н.).

"I was sick exceedingly, and dizzy, and faint; and thus compelled perforce to accept lodgings under his roof". М.Рудницький дає цілком адекватний переклад: "Я почував себе дуже втомленим і приголомшеним. Це приневолило мене погодитись на нічліг під його дахом". Д.Радієнко емпатично посилює, але порушує при цьому авторську інтенцію: "Мені було зле, голова паморочилася, і я хоч-не-хоч мав згодитися провести ніч у його страхолюдній оселі".

В іншому місці зустрічаємо таке речення: "Mrs.Earnshaw loved the music, and so they gave us plenty" – "Місіс Ерншоу любила музику, тож вони ушкварили щосили, аби її потішити" (Радієнко), в той час як точний переклад є таким: "Місіс Ерншоу любила музику і тому вони довго нам грали". Це був

Різдвяний вечір у сімейному колі, а тому *ушкварити щосили* ніяк не випадало за канонами релігійної етики.

На нашу думку, в перекладі роману 2006 року вжито досить багато діалектних слів, які не завжди зрозумілі читачам Центральної та Східної України. Наприклад: "битлива вдача" - перемінлива, "нешечко" - створіння або ж дитина, "хлинець" - погана дитина, "жаске видовище" - страхітливе видовище та ін.

Є певні лексико-синтаксичні недоліки і в перекладі М.Рудницького. На лексичному рівні вжито досить багато русизмів та полонізмів. Русизми: "приказ" - треба "наказ"; "бодрий" вжито замість "бадьорий"; "обстановка" - умеблювання; "старушка" - бабуся; "обривисто" - уривчасто; "ядовита" - отруйна; "крепкий" - міцний; «"лягавая собака" - хортиця тощо.

Полонізми: "парубок" ("зробив з Хейртона парубка") – українське: наймит; "тіточний брат" - брат у перших; "тапети" - шпалери; "старушок" - дідусь; "клякнула" - стала навколішки.

Викликають сумніви деякі фразеологічні словосполучення, наприклад: "череда цуциків" - краще б згряя цуциків, "череда свиней" - гурт свиней, бо в українській мові слово "череда" вживається тільки до корів (скорочено кажуть: "череда вертає з поля"); "якій збирається на плач" - яку душили сльози; "чарка чаю" - склянка чаю; "приперти одне око" - прижмурити (приперти можна до стіни); "занепали на кір" - ослабли на кір, "дістала пропасниці" - пропасницю (а не частину), "на такий вид" - уgliedівши, побачивши те (бо вид – це обличчя), "до кількох день" - протягом кількох днів та інші.

Але, попри вказані недоліки, важко переоцінити велике позитивне значення першого українського перекладу роману Е.Бронте "Грозовий перевал", здійсненого М.І.Рудницьким. Він ознайомив українського читача з всесвітньо відомим твором англійської класичної літератури і започаткував історію української рецепції творчості сестер Бронте.

У статті висвітлено лише деякі аспекти порівняльного аналізу двох українських перекладів Е.Бронте "Грозовий перевал". Детальніший

філологічний аналіз вказаних варіантів перекладу роману стане предметом подальшої праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бронте Е.* Буреверхи: [роман] / Пер. з англ. М.Рудницький. – Львів: Видавнича спілка «Діло», 1933. – 277 с.
2. *Бронте Е.* Грозовий перевал: [роман] / Пер. з англ. Д.О.Радієнко. – Харків, Фоліо, 2006. – 319 с.
3. *Зорівчак Р.* Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). – Львів: Видавництво при Львівському університеті, 1989. – 216 с.
4. *Ільницький М.* Критики і критерії. Літературно-критична думка в Західній Україні 20-30-х рр.. ХХ століття. – Львів: ВНТЛ, 1998. – 148 с.
5. *Коптілов В.* Першотвір і переклад. Роздуми і спостереження. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.
6. *Корунець І.В.* Вступ до перекладознавства. Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 512 с.
7. *Мюллер В.К.* Англо-русский словарь. – М.: Русский язык, 1981. – 887 с.
8. *Рудницький М.* Слово про авторку / М.Рудницький // *Бронте Е.* Буреверхи: [роман] / Пер. з англ. М.Рудницький. – Львів: Видавнича спілка «Діло», 1933. – С. 3 – 6.
9. *Стріха М.* Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. – К.: Факт – Наш час, 2006. – 344 с.
10. *Фурман А.Р.* Перекладацький аспект діяльності Михайла Рудницького // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання.* – 2006. – Т.3. - № 3 (9). – С. 51 – 62.
10. <http://www.tx2ph.com/reading-books-online/Wuthering+Heights,by+>

E.Bronte/

The article is dedicated to the problem of Ukrainian reception of Emily Brontë's novel "Wuthering Heights". The main aim is to compare two Ukrainian interpretations of the novel, which were made at different times. Specific techniques, used by translators M. Rudnit'skyi and D. Radiyenko to transfer the authentic artistic world picture, are analyzed in the article.

Key words: *fiction translation, artistic world picture, intratextual explanations, generalization, concretization.*